

המחלוקת הרוחנית בעניין מלאכות שבת

ר' אריאל קרמר

הקדמה

ישנה מחלוקת מהותית בעניין מלאכות שבת, גדריה והקשר למשכן.

הגמרא בשבת¹ מביאה שתי שיטות כנגד מה נקבעו ל"ט אבות מלאכה; רמי בר חמא לומד מסמיכות הפרשיות בין שבת למלאכת המשכן שמלאכות המשכן - האבות והתולדות - הן המלאכות האסורות בשבת, ורבי יונתן סובר שמלאכות שבת הן שלושים ותשע כנגד מספר הפעמים שמופיעה מלאכה בתורה.

חלק מן הראשונים² אומרים שהמסקנה כדעת רמי בר חמא שהמלאכות נלמדו מהמשכן.

בשיטת ר' יונתן נחלקו הראשונים בשאלה האם הוא בכל זאת לומד דבר מה מהמשכן. היראים³ סובר שרבי יונתן חולק לגמרי על רמי בר חמא וסובר שאין קשר בין שבת למשכן וחכמים הם אלו שדרשו מהי "מלאכה" וכך קבעו את אבות המלאכה ואת גדריהן.

הירושלמי מביא מחלוקת בנושא, וכל הנחלקים למדים מפסוקים את המקור ל"ט מלאכות⁴. יש מהאמוראים שהסמיכו תולדות לאבות מלאכה, ותולדה שלא מצאו לה אב הסמיכו למכה בפטיש. משמע, שהגדרת המלאכה היא בידי חכמים וגם המקור ל"ט אבות מלאכה לא קשור למשכן. עוד אומר הירושלמי: "כל אבות מלאכות מן המשכן למדו" ובהמשך מראה היכן מצינו כמה מהמלאכות במשכן. אולם מלימוד סוגיות אלה, נראה שהמשכן הוא לא המקור למלאכה אלא רק חושף שפעולה מסוימת נקראת מלאכה⁵.

מכל האמור יוצא, שהירושלמי היא שיטה ממצעת בין דעת רבי יונתן לדעת הבבלי, שכן הוא סובר שיש קשר בין שבת למשכן אולם חכמים מגדירים את המלאכות.

במאמר נתבונן בעניין המלאכה וננסה להבין דרכה את המחלוקת בצדדיה הרוחניים.

¹ מט ע"ב.

² הרשב"א, הריטב"א ולכאורה גם הרמב"ן.

³ סימן רעד, ובתועפות ראם שם.

⁴ פ"ז ה"ב.

⁵ במלאכת הוצאה שואל הירושלמי (פ"א ה"א) 'מנין שהוצאה קרויה מלאכה'. במלאכת צובע כתב 'נשמת אדם' (שבת, ט, ג) שלירושלמי לא פשוט שהיה במשכן אב 'צובעי' ולכן שאל (פ"ז ה"ב) 'מה צביעה היתה במשכן' וכן כתב במלאכת מעבד (שם ו) שלירושלמי לא פשוט שהיה מעבד במשכן לכן שאל (פ"ז ה"ב) 'מה מעבד היה במשכן'.

א. "מלאכה" בבניית העולם

בפתח הדברים נראה מתי מוזכרת המילה "מלאכה" בפעם הראשונה בתורה וננסה דרכה להבין את מהות המלאכה.

"ויכולו השמיים והארץ וכל צבאם ויכל אלוקים ביום השביעי **מלאכתו** אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל **מלאכתו** אשר עשה ויברך אלוקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל **מלאכתו** אשר ברא אלוקים לעשות"⁶.

מתרגום יונתן בן עוזיאל על פסוקים אלו, משמע שהמלאכה היא עבודה ועל כן היא קשורה לששת ימי המעשה, לתיקון העולם, ולא לשבת.

ה'ספורנו⁷ אומר:

"כל יום שביעי העתיד בירכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים **נפש** יתירה לאור באור החיים..."⁸.

אם כן, למדנו ששבת קשורה לבריאת העולם אך שונה משאר הימים בכך שבה אין מלאכה, ובנוסף יש בה תוספת מיוחדת והיא הנפש שבלעדיה אין קיום לששת הימים. היא המרכז, הנשמה של העולם.

ב. "מלאכה" כתיקון עולם

הרמב"ן על הפסוק "אשר ברא אלוקים לעשות", מקשר בין ששת ימי הבריאה לששת אלפי השנים של העולם כשיום השבת מכוון כנגד העולם הבא⁸: "ודע כי נכלל עוד במילת 'לעשות' כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם, כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה שלכך אמרו יומו של הקב"ה אלף שנים". אם כן, המלאכה איננה שייכת רק לבריאת העולם, אלא עודנה ממשיכה עד האלף השביעי.

ומיהו האחראי על עניין המלאכה ותיקון העולם? כותב הזוהר⁹: "אמר לו לאדם עד כאן אני הייתי משתדל **במלאכה** מכאן ואילך אתה תשתדל בה וזהו 'בראשית ברא אלוקים' קודם שיבא אדם לעולם". אם כן, ה'מלאכה' היא תיקון העולם והבאתו לשלמותו וגימורו.

⁶ בראשית ב, א-ג.

⁷ פס' ג.

⁸ כעין זה בכלי יקר, בראשית א, לא.

⁹ זהר חדש בראשית י, ב.

ג. המלאכה בעבודת אדם הראשון

לפני חטאו של אדם הראשון היה עליו לעשות מלאכה כפי שכתוב: "ויקח ה' אלוקים את האדם ויניחהו בגן עדן **לעבדה ולשמרה**"¹⁰. לאחר שחטא - קולל: "ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חיידך וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה, בזעת אפיך תאכל לחם עד שובך אליהאדמה כי ממנה לקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב"¹¹.

שני דברים אינם מובנים:

- א. האם העבודה שהייתה לאדם לפני החטא היא כאותה עבודה שאחרי החטא רק ללא קללה?
- ב. אם לפני החטא היתה עבודה שונה, מהי?

תשובה לדבר נמצאת במדרש¹²:

"חבה יתירה חבב הקב"ה לאדם הראשון שבראו במקום טהור במקום בית המקדש והכניסו לאפדנו, שנאמר 'ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן', מאי זה מקום לקחו? מבית המקדש והכניסו לפלטיין שלו זה גן עדן, שנאמר 'ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה', ושמה תאמר כי יש מלאכה בגן עדן לפתח ולשדד את האדמה? ולא כל האלנות נצמחין מאליהן?! או שמה תאמר יש מלאכה בגן עדן להשקות את הגן? והלא כבר נהר יוצא מעדן להשקות את הגן שנאמר 'ונהר יוצא מעדן' וכו'?! ומה הלשון הזה לעבדה ולשמרה? לא אמר **לעבדה ולשמרה** אלא **לעסוק** בדברי תורה **ולשמור** את כל מצותיה, שנאמר: 'לשמור את דרך עץ החיים', ואין עץ חיים אלא תורה, שנאמר 'עץ חיים היא למחזיקים בה'¹³.

מדרש רבה¹⁴ מעלה כיוון אחר: "דבר אחר: 'לעבדה ולשמרה', אלו **הקרבנות**, שנאמר 'תעבדון את האלהים'. וכתוב 'תשמרו להקריב לי במועדו'. כלומר העבודה שהייתה לאדם הראשון היא עבודת הקורבנות.

אם כן, לפני החטא היתה לאדם עבודה שונה לגמרי מזו שלאחר החטא; לפני החטא הוא עסק בקורבנות או בתורה ולאחר החטא קולל והוצרך לכל מלאכות העולם; לחרוש לזרוע וכדו'.

¹⁰ בראשית ב, טו.

¹¹ בראשית ג, יז-יט.

¹² פרקי דרבי אליעזר פרק יב.

¹³ יש מדרשים נוספים המסבירים מהו "לעובדה ולשמרה" בסגנון דומה: הספרי (דברים מא, כד), אבות דרבי נתן (נוסח ב כא) וכן בתיקוני זהר דף סב ע"א.

¹⁴ בראשית רבה טז, ד.

את שני המדרשים פירשו אור החיים ותורת העולה.

האור החיים הקדוש מסביר ש"לעובדה ולשומרה" אלו המצוות. לפני החטא העולם היה רוחני ולא היה צורך בעבודה גשמית אלא בעבודה רוחנית בלבד. לאחר החטא התגשם העולם והוצרך לעבודה גשמית¹⁵.

'תורת העולה' אומר שצורת עבודת הקורבנות היתה כמלאכים. אם כן, לשני המדרשים עבודת אדם הראשון הייתה ברום רוחני עליון שאיננו מכירים¹⁶.

ה'שם משמואל'¹⁷ מעמיק בהבנת עבודת האדם הראשון, ומסביר שאדם הראשון נברא שלם בכל צד, הן בחלק שכלו שהוא מן העליונים, והן בגופו שהוא מן התחתונים, וכל תשוקתו היתה להידבק ביוצרו, בקב"ה. השכל משכיל והלב מתאוה ומשתוקק, ומכיוון שהיתה בו אחדות שני צדדים אלו, שכל עליון ולב תחתון, היתה עבודתו לחבר עליונים ותחתונים, קוב"ה ושכינתיה.

"וע"כ מחמת מהותו שהיה בו התאחדות חלקי השכל שמהעליונים ובחינת הלב שמתחתונים היתה תעודתו נמי ליחד ולחבר עליונים ותחתונים בתפילתו ועבודתו... וכמ"ש לעבדה ולשמרה, ובמדרש מצוות עשה ומצוות לא תעשה או קרבנות, וכמו מהותו שהיה מאחד ומקשר כל חלקיו מכל צד הן מצד השכל להגוף, ובחי' הלב ליישרו ולתקנו... כן היתה תעודתו לקשר את כל העולמות מכל צד, העליונים יפנו ויתקשרו למטה והתחתונים למעלה, וזה היתה סיבת חיותו לעד בלי מיתה אלא היו כל חלקיו קשורים זה בזה...".

מדבריו אנו מבינים, שעבודת אדם הראשון היתה לחבר עליונים ותחתונים, קוב"ה ושכינתיה, גם לדעה ש"לעבדה ולשומרה" אלו מצוות וגם לדעה שאלו הקורבנות.

חטא אדם הראשון הוביל לשינוי גדול בעולם, שינוי מהותי; העולם היה בצורה רוחנית יותר ומופשטת ולא גשמית כיום. המדרש¹⁸ אומר: "ויעש ה' אלוקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבשם", בתורתו של רבי מאיר מצאו כתנות אור" ומסביר הרמח"ל

¹⁵ אור החיים בראשית ב, טו: "יש לך לדעת כי כל הווה אינו אלא דוגמא לרוחניות, וכמו שהאדמה צריכה עבודה והזרעה והגשמה להוציא מזון האדם, גם שמירה מדברים המפסידים והמריעים לצומח, כמו כן גן עדן אשר היא היום אדמת הנפשות לבד כי הגופות נגשמו גם היא צריכה עבודה ושמירה כפי רוחניותה. הגשמה המיוחדת לה היא עסק התורה... והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרץ בתורה שהוא עיקר מצוותה, והשמירה גם כן לבל יפרוץ גדריה ולבל יפסיד צמחיה, והיא שמירת מצוות לא תעשה אשר צריך האדם לשמור לבל עבור עליהם כי הם המפסידים כל דבר טוב". ועיין בפרדס רימונים (שער לא, ו).

¹⁶ תורת העולה חלק ב, מא: "אמנם ענין העבודה שהיה הכהן עובד, היה מורה על עבודתו, שהיה עובד האדם, אלמלא שחטא, שהיה כאחד משאר מלאכי מעלה... וזהו ענין עבודת הכהנים במקדש, בענין הקרבנות... וידוע שאלמלא שחטא האדם, היה הוא הכהן העובד, והיה במדריגות העליונים... שרצה לומר על ענין מדריגתו שהיתה בראשונה בדמות המלאך, ובמדריגתו ועיין עוד שם בחלק ג, נט.

¹⁷ ויקהל ופרה תר"פ, ד"ה 'אך בחטאו'.

¹⁸ בראשית רבה כ, יב.

בספר דעת תבונות¹⁹: "ודבר זה נתפרש הרבה כבר אצל חכמינו, שהכוונה במאמר הזה להודיע זוך ערך גופו של אדם הראשון לפני חטאו, שאחר החטא נתעבה ונעשה גס וכבד כיום הזה. וכבר ראינו דוגמא לזה בעולם, חנוך ואליהו, שגופם ממש נזדכך ונתעלה להיות כמלאכים העליונים. ופשיטא הוא שגם התנועעו ופעולותיו היו בדרך יותר דק ורוחני ודאי, כפעולות חנוך ואליהו כיום הזה". ובספרו דרך השם²⁰ הוסיף שלפני החטא, "טוב" ו-"רע" היו מאוזנים וכל אחד משך לכיוונו באותו כוח, ולאחר החטא הרע נתרבה ולכן הוא מושך חזק יותר וקשה יותר לברוח ממנו ולהגיע אל השלימות. מחמת חטאו נגזר על האדם למות וגם נגזר על העולם שיפסד ויחרב. על האדם לתקן את חטא אדם הראשון, ולהעלות את העולם למצב שהיה לפני החטא ומשם יצטרך להמשיך לתקן את העולם כתיקון שהיה צריך אדם הראשון לעשות.

ד. מלאכת האדם הראשון לאחר החטא

בעניין המלאכה שהשתנתה בעקבות חטאו של אדם הראשון, נתבונן בשתי סוגיות בברכות ובשבת²¹.

הגמרא בברכות²² אומרת: "כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש זורע וקצר ועמר ודש זורה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואחר כך אכל... וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג ואחר כך מצא בגד ללבוש". מחמת חטאו של אדם הראשון הוצרך לעבוד ולעשות מלאכה פיזית בשונה ממלאכתו לפני החטא²³.

בספר "פתח עיניים" ו"למנצח לדוד" הוסיפו עוד נופך במהותה של מלאכה; ה'למנצח לדוד' כתב: "יש כאן י"א מלאכות בסוד י"א סממני הקטורת, והוא סוד ה**ביור**, והמשכיל יבין על ידי מה שכתבתי לעיל כי **אדם הראשון על ידי חטאו** גרם קלקול זה בעולמות, ולכן הוצרך כל התקונים האלו לברר, אבל לעתיד לבא שיתוקן פגם אדם

¹⁹ אות רל.

²⁰ חלק א ג, ח-ט.

²¹ ישנן גמרות נוספות בנושא. סנהדרין (צט ע"ב): "אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא... הוי אומר לעמל תורה נברא", מסביר המהרש"א (ד"ה 'אם לעמל מלאכה') שלולא חטא האדם שמחמתו קולל 'בזיעת אפיך תאכל', לא היה נצרכת מלאכה והיתה נעשית מאליה (אולי זו גם כוונת הגמרא שם (נט ע"ב), שלאדם הראשון נאסר לאכול בע"ח, אלא להשתמש בהם למלאכה בלבד, שכן לא היה צריך לעמול (כך משמע מה"עין יפה", רבי יצחק פלאגי, קידושין פב ע"א).

במשנה בקידושין (פב ע"א) אומר רבי שמעון בן אלעזר: "ראית מימיך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער... אלא שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי" והביא 'פני יהושע' שכתוצאה מחטא אדם הראשון הפרנסה בצער, וכך גם מפרש המהר"ל.

²² נח, א.

²³ כך רבים מפרשים; שיטה מקובצת בשם גבול בנימין, אסיפת זקנים, עין ישראל ושלמה משנתו.

הראשון תוציא הארץ גלוסקאות וכלי מילת כמו שאמרו רבותינו ז"ל, ולפי שחשב בן זומא שיזכה ויעלה בידו לתקן הכל, לכך היה אומר אני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כלומר למחר יהיה האות הזה אבל לא עלה בידו...". וכן ב'פתח עיניים': "ונודע שכל אלו **המלאכות הם לברר ניצוצות הקדושה**..."

אם כן, חטאו של אדם הראשון גרם לירידת העולמות ולריבוי מלאכות שהעמל בהן נועד לתקן את החטא, לברר ניצוצות ולהעלות את העולמות חזרה למצבם המתוקן קודם החטא. תיקון העולם מקבל משמעות של תיקון חטא אדם הראשון. לאחר תיקון זה נתקן את שהיה מוטל על אדם הראשון לתקן (כדברי הרמח"ל לעיל בדרך השם).

הגמרא בשבת²⁴ אומרת:

"ותו יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת". המפרשים מסבירים שכך היה לפני חטאו של אדם הראשון וגם לעתיד לבא לאחר שיתוקן החטא. בדומה לכך, מביא המדרש²⁵ מחלוקת בעניין נוסח ברכת המוציא ולדעת חכמים "מוציא לחם מן הארץ, שהוא **עתידי להוציא לחם מן הארץ** שנאמר: 'יהי פסת בר בארץ' (תהילים עב טז)"²⁶.

ה. מלאכה כבירור ניצוצות

נעמיק עוד בעניין חטאו של אדם הראשון והצורך בעשיית מלאכה לאחר החטא. 'אבני נזר'²⁷ אומר: "דעניין המלאכות שבגידולי קרקע משום שנתקלה האדמה בחטא עץ הדעת ועל ידי זה צריכין לכמה מלאכות **לברר הפסולת שנוזקה ע"י הקללה**..."

בית אהרון²⁸ כתב:

"היינו כל הששה ימים מחוייב האיש לעבוד ולעשות מלאכה. כמו שכתוב ששת ימים תעשה מלאכה. **כי זהו עיקר המלאכה לברר הטוב מהרע** ע"י המלאכה. ונראה כמה יגיעות יגע האדם עד שיהיה לו לחם תחלה חרישה וזריעה וקצירה. ואח"כ דישה בכדי להסיר הקש והמוץ מהגרעין אשר זהו הכל מחמת שהקליפה קדמה לפרי ומחוייב להסיר את כל הנ"ל רק לבחור הגרעין. ולטחון ולאפות ולהסיר הסובין והכל נעשה מעת שנתבלבל העולם ונתערב הרע בטוב. כי מתחלה

²⁴ ל, ב.

²⁵ בראשית רבה טו, ז.

²⁶ כך כתב רבינו בחיי בכד הקמח (ברכה, עמוד פא ועמוד תסט בהוצאת מוסד הרב קוק) וכך גם כתב הבי"ח או"ח קסז, ב וכן ספר ההפלאה על מסכת כתובות (קיא ע"ב).

²⁷ או"ח סי' קיא, אות ד.

²⁸ משפטים ד"ה ישש שנים יעבוד.

היה רצונו הפשוט שיהיה טעם עצו ופריו שוה ואולם אחר שנתהוותה מה שנהוה וטעמו מעץ הדעת נתערב הכל ומוכרח הדבר להיות כמו שהוא עכשיו ומחוייבים אנחנו עם ב"י לברר הכל על ידי המלאכה שלנו".

אם כן, חטא אדם הראשון באכילתו מעץ הדעת גרם לירידת העולמות ולעירוב טוב ברע, ומחמת כן יש צורך לזקק כל דבר, להוציא את הטוב מהרע ולברר את הקדושה מהקליפה. המלאכות הן לא עונש ועמל אלא מתקנות את העולם בכך שהן מבררות טוב מהרע, אוכל מהפסולת, ניצוצות מהקליפות. כך כתב האריז"ל²⁹: "כי המלאכה מורה על הקליפות, בסוד העשייה, ששת ימי המעשה, והנה בשבת המלך והמלכה כולם נכנסים אל הקודש פנימה, ואין מהם דבר בספירות הבנין, ואז הוא השבתת הקליפה לגמרי, לפיכך נאסר בכל מין מלאכה".

בעתיד, כשייגמר התיקון, העולם יתעלה, יחזור למדרגה שהיתה קודם החטא בה אין בירורים ונגיע לעולם שכולו שבת ואין בו מלאכה.

ו. היחס בין המלאכה והשבת

לפני תפילת ערבית של שבת, יש האומרים מדברי הזוהר: "רזא דשבת איהי שבת... בנהירו דאנפין"³⁰. הזוהר נקי" פירש כך: "בכל ימות החול רגלי השכינה יורדת בין הקליפות שהם בבחינת רשות הרבים, ואז אין ז"א מתייחדת עמה כי הוא למעלה בהקדושה בסוד רשות היחיד. אבל בשבת שכל הקליפות נפרדים מן השכינה והיא נעשית בבחינת אחד כמותו, אז ז"א מתייחדת עמה, שזהו סוד ז"א יושב על כסא שלו שהיא השכינה, והוא משפיע לה מן ההשפעה שבא אצלו ממעלה, ומטעם זה אין אומרים והוא רחום בליל שבת שלא לעורר הקליפות, ויחוד זה נעשה על ידי בני" המעוררים מיין נוקבין ועל כן השכינה משפיע להם נשמות יתירות בשבת קודש". בשבת השכינה נפרדת מהקליפות, והיא עולה ומתייחדת עם הקב"ה.

בשער ההקדמות³¹ מסביר האריז"ל את טעם מלאכת בורר ומלאכת הוצאה ומתוך כך מתבררים עניינה של השבת וטעם איסור המלאכה:

"והנה ביום השבת הקליפה נבדלת מן הקדושה כנודע, ולכן מי שמוציא שפע מרשות היחיד שהיא הקדושה הנפרדת למעלה, אל אותם הניצוצות שנשארו תוך הסיגים והקליפות הנקראים רשות הרבים, חוזר לערב קודש בחול ולהתאחז

²⁹ פרי עץ חיים, מקרא קודש ה, ה ועיין באריז"ל בשער המצוות (פרשת בהר) שמרחיב ומבאר עוד בעניין המלאכות.

³⁰ שמות קלה ע"ב.

³¹ נה עג-עד ועיי"ש שהרחיב עוד בעניין.

הקליפה בקודש. וכן להפך המכניס מרשות הרבים מאותם ניצוצות הקדושה שנשארו שם כנזכר, ומעלה אותם לרשות היחיד הנזכר גם הוא גורם לערב קודש בחול... ולכן המכניס מרשות הרבים לרשות היחיד, גורם שהנוקבא דז"א תרד אל הקליפות הנקראות רשות הרבים ותברר משם הניצוצות הישנות הנז' ותעלם לרשות היחיד העליון, והנה הוא מערב קודש בחול ומוריד הנוקבא בתוך הקליפות. ונמצא כי איסור המכניס מרשות הרבים לרשות היחיד ואיסור הבורר בשבת הכל ענין אחד הוא, אלא שזה עניינו לברור למטה אוכל הקדושה מתוך פיסולת הקליפה, וזה עניינו להעלות האוכל ההוא אשר ברשות הרבים ולהכניסו ברשות היחיד".

בשבת הקדושה מתנתקת מהקליפה ולכן אין בירורים בשבת, והמברר מכניס קליפה בקדושה³².

בדברי 'שם משמואל'³³ מצאנו, **שבשבת עולים למדרגה שהיתה קודם חטאו של אדם הראשון**. המלאכה שייכת למציאות המקולקלת של אחר החטא, לברור ניצוצות ותיקון, ומכיוון שבשבת עולים למדרגה שהיתה קודם החטא, אסור לעשות מלאכה.

ז. המשכן כתיקון חטא אדה"ר

ל"ט מלאכות שבת נלמדות ממלאכות המשכן. כדי להבין מדוע, יש להבין תחילה מהו המשכן ומה הן המלאכות שנדרשו לבניינו.

המדרש³⁴ אומר:

"כיון שחטא אדם נסתלקה השכינה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע השני, חטאו דור אנוש נסתלקה לרקיע השלישי, חטאו דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי, חטאו דור הפלגה נסתלקה לרקיע החמישי, חטאו הסדומיים נסתלקה לרקיע השישי, חטאו המצריים נסתלקה לרקיע השביעי. וכנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידו את השכינה מן העליונים לתחתונים, ואלו הן: אברהם הורידה מן השביעי לששי, יצחק הורידה מן הששי לחמישי, יעקב הורידה מן החמישי לרביעי, לוי הורידה מן הרביעי לשלישי, קהת הורידה מן השלישי לשני, עמרם הורידה מן השני לראשון, **משה הורידה מן העליונים לתחתונים**" וכוונת המדרש

³² עיין עוד ספר 'טעמי המצוות' לאר"י ז"ל פרשת בהר, וכן פרי עץ חיים שבת הקדמה א, יא.

³³ כי תשא תרע"ג ד"ה 'ומשה יקח', ויקרא תרע"א ד"ה 'ולפי הדברים'.

³⁴ במדבר רבה יג, ב.

שבהקמת במשכן ירדה השכינה בחזרה לתחתונים כפי שהיה קודם חטא אדם הראשון³⁵.

בית אהרון³⁶ מסביר, שאם כן, נמצא שמלאכת המשכן היא תיקון לחטא אדה"ר ומוסיף שלא זו בלבד אלא היא אף השלמת מלאכת בריאת העולם³⁷:

"והמלאכה היתה דים וגו' לעשות אותה והותר'. ובאמת הוא כעין סתירה קצת מקודם אמר 'דים' ואח"כ אמר 'והותר', ונוכל לומר כי זה מבואר בכמה מקומות **שמלאכת המשכן היה הכל מכוון נגד מעשה בראשית**. וכדאיתא במדרש כי בו שבת מכל מלאכתו. מלאכת שמים וארץ כלתה אבל מלאכת המשכן לא כלתה. **כי עיקר קיום העולם נגמר ע"י מלאכת המשכן** כי כל מה שהיה במשכן מרמז הכל נגד עולמות עליונים ואז נעשה היחוד הגמור. וזהו פירוש 'והמלאכה היתה דים' אז במעשה בראשית, 'והותר' עד מלאכת המשכן, שנגמרה בריאת העולם בעת עשיית המשכן... כי כל בנין המשכן היה דוגמא של מעלה".

ח. המשכן כתיקון לחטא העגל

כתוב בגמרא בשבת³⁸ שבהר סיני "פסקה זוהמתן" של ישראל, וכנגד "נעשה ונשמע" קיבלו שני כתרים. ביאר 'שם משמואל'³⁹ בשם האר"י, שבכך יצאו ישראל לחירות ממלאך המוות ומשעבוד מלכויות, כלומר תיקנו את חטא זוהמת הנחש - חטאו של אדם הראשון - והגיעו למדרגת אדם הראשון לפני החטא.

הזוהר⁴⁰ אומר שישראל היו צריכים לצאת ממצרים, להיכנס לארץ ישראל ולחיות בה כמלאכים. אז היה נבנה בית מקדש משמיים, עליון יותר מהבית הראשון והשני שנבנו על ידי אדם, ואותו מקדש היה בצורתו הגשמית כבית שני כשמעליו בית ראשון בצורה רוחנית. לאחר "דארגיזו קמיה במדברא", לא זכו לכך וחזון זה נדחה לעתיד לבוא.

כדבריו כתב גם 'שם משמואל'⁴¹: "היה המשכן לצורך תיקון עצמם עד שבאמצעות המשכן וכליו יעלה בידם להזדכך ולברר את כל הרפ"ח ניצוצין שנפלו בשבירת הכלים ונתבררו בעת מתן תורה, ומחמת חטא העגל חזרו ונתערבו כידוע בספרים הקדושים". אם כן, חטא

³⁵ כך גם אומרים חז"ל במדרשים נוספים: תנחומא פקודי ו, ב; בראשית רבה יט, ז.

³⁶ ויקהל ד"ה "אלה הדברים אשר ציווה ד"י".

³⁷ ויקהל ד"ה "והמלאכה היתה דים".

³⁸ קמו, א.

³⁹ ויקרא תרע"ו, ד"ה 'היוצא לנו'.

⁴⁰ ח"ג רכא ע"א.

⁴¹ כי תשא תרע"א, ד"ה 'ונראה דהנה'.

העגל הוא כחטא אדה"ר⁴² שעירב טוב ברע, וממילא חזרה הדרישה לעשות מלאכה כדי לברר את הניצוצות מהקליפה.

ספורנו⁴³ אומר שללא חטא העגל היתה השכינה שורה בכל ישראל בגלוי ולא היה צורך במשכן, כמו שנאמר **"בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך"**. רק מחמת החטא הצטמצמה השכינה להתגלות במשכן בלבד. 'שם משמואל'⁴⁴ אומר שללא החטא היה המשכן נבנה בצורה שונה; לא היה משכן במדבר, אלא ישראל היו נכנסים לארץ והיה נבנה מקדש רוחני עליון וכנגדו בארץ משכן גשמי לשם קידוש העולם. רק מחמת החטא אנחנו זקוקים למשכן גשמי לתיקון ישראל ומקדש רוחני יהיה רק בבית שלישי.

לו היה החטא מתכפר במלואו, היתה השכינה חוזרת לשרות בישראל בגלוי, אך כתב 'באר מים חיים'⁴⁵ בשם הזוהר, שאף שחטא העגל כופר, רישומו נשאר לדורות⁴⁶.

כפי שהזכרנו, בהקמת המשכן חזרה השכינה לתחתונים. אם כן, המשכן מתוקן ונמצא במדרגת אדה"ר לפני החטא, וממילא מהווה תיקון גם לחטא העגל בו חזרה זוהמת הנחש, כפי שאומר המדרש⁴⁷: **"אלה פקודי המשכן משכן העדת. עדות לכל באי העולם, שנמחל להם על מעשה העגל"** וכך כותב 'בית אהרון'⁴⁸: **"וכל המלאכות שבמשכן היה הכל בכדי לברר הכל ולתקן את החטא של אדה"ר וגם חטא העגל"**.

הארה נוספת בדברי המדרש שמלאכת המשכן מכוונת כנגד בריאת העולם, ניתן ללמוד מכך שאדה"ר נברא בגן עדן ורק לאחר שחטא סולק ממנו. ע"פ דברינו, אם המשכן במדרגת אדה"ר קודם החטא, הוא במעלת גן עדן! אם כן, לכאורה, חלק מהעבודה הנעשית במשכן מקבילה לעבודת אדה"ר **"לעובדה ולשומרה"**⁴⁹.

⁴² כן כתב רש"י בתהילים פב, ו-ז: **"אלהים אתם"** - מלאכים כשנתתי לכם את התורה נתתיה לכם על מנת שאין מלאך המות שולט עוד בכם. 'אכן כאדם תמותון' - אכן כאדם הראשון תמותון **אחרי שחבלתם מעשיכם כמוהו**, כלומר, חטא העגל **"חיבל"** כמו חטא אדם הראשון.

⁴³ שמות כה, ט.

⁴⁴ כי תשא תרע"ו, ד"ה 'היוצא לנו'.

⁴⁵ ויקרא ט, א.

⁴⁶ אולי זו כוונת דברי חז"ל שהעונש על חטא העגל לא הסתיים, כלומר כל עוד לא תוקן החטא, יש פורענות בעולם, ואילו היה מתוקן, היו חדלות וממילא בעצם קיומן של פורענויות לאורך הדורות אנו נענשים על עוון העגל, יעויין איכה רבה א, כח: **"אין לך דור ודור שאינו נוטל מחטאו של עגל"**, פסיקתא זוטרית (לקח טוב) שמות פרק לב; סנהדרין קב ע"א; ירושלמי תענית פ"ד ה"ה; שמות רבה מג, ב.

⁴⁷ תנחומא פקודי ב ו-ו.

⁴⁸ ויקהל ד"ה **"אלה הדברים אשר ציווה ד"**.

⁴⁹ א. 'שם משמואל' (ויקרא תרע"ו ד"ה 'ולפי האמור שוב לא קשה') מחלק בין שני סוגי קורבנות; אלו שאינם דוחים שבת הם קורבנות לכפרה והדוחים שבת הם **"לקרב הכוחות ולהעלות את חלקי הקדושה"**. משמע שקורבנות אלו פועלים כעבודת אדה"ר בגן עדן ומושכים אליהם את הניצוצות הנבררים עיי"ש. **ואם כן, קורבנות אלו הם בבחינת 'לעבדה ולשומרה'**.

ט. מלאכת בניית המשכן

ראינו שחטא אדה"ר הוריד את העולמות ממעלתם, גרם לערבב טוב ברע והברור נעשה ע"י מלאכה. כמו כן ראינו שהמשכן הוא כנגד בריאת שמיים וארץ, ומהווה תיקון לחטא אדה"ר ולחטא העגל.

אומר 'באר מים חיים'⁵⁰ שמלאכת בניית המשכן מתקנת את העולם:

"...ואכן הנה ידוע כי הל"יט מלאכות הנמצא בכל מלאכת העבודה כולם נתהוו מהל"יט קללות שנתקללו אדם וחיה והנחש. שבזה נתקללה האדמה וכל צבאיה שלא תוציא צמחה כי אם על ידי עבודת המלאכות האלה... לברר ענפי הקדושה על ידי זה מכל דבר ודבר בשלושים ותשעה מלאכות הללו בכדי לאנהרא אנפי ארעא ולהוציאה מקללותיה על ידי זה להפריד הקליפה והלבוש ולתקן המאכל שהוא הפנימית הכל כנודע. **ועבור זה היה במשכן כל השלושים ותשעה מלאכות** כמאמר חז"ל (שבת צ"ו:): 'הך דהוי במשכן חשיבא נקרא אב מלאכה וכו'. **כי בזה המתיקו בחינות השלושים ותשעה קללות** להמשיך הברכות לעולם... רק על כל פנים בהשלושים ותשעה מלאכות שאנו עושין אנו ממתיקין את הקללות מעט מעט עד ביאת משיחנו במהרה בימינו אמן אם ירצה ה'".

וכך גם כותב 'בית אהרון'⁵¹: "וכל המלאכות שבמשכן היה הכל בכדי לברר הכל ולתקן את החטא של אדה"ר וגם חטא העגל".

ב. לאדם הראשון היו גם לפני החטא בירורי ניצוצות (משבירת הכלים), ואם כן גם כשפסקה זוהמת ישראל בהר סיני, והגיעו למדרגת אדה"ר לפני החטא, היו עדיין ניצוצות שהיו צריכים להתברר. אם במעלה זו אין מלאכה של בירור, איך היו מבררים את הניצוצות? 'שם משמואל' מסביר בשם האר"י שאם לא חטאו ישראל היה כחם יפה להמשיך אליהם מרחוק כל חלקי הקדושה המפוזרים מסוף העולם עד סופו, אך אחר שחטאו צריכין לגלות לילך ולחזר עליהם במקומם. וכך גם היה לאדה"ר: "לעבדה ולשמרה היינו שבעבודתו בגן עדן במ"ע ול"ית וקרבות כבמדרש, היה כחו יפה להמשיך אליו לגן עדן את כל חלקי הקדושה מכל העולם".

אם כן, מתחדד מכאן עוד עניין במלאכת "לעובדה ולשומרה"; היא לא עושה בעצמה את **פעולת** הברור אלא מכוח עבודת אדם הראשון בה היו נמשכים אליו כל הניצוצות. דבר זה מתחבר עם דברי 'שם משמואל' שהבאנו בתחילת המאמר, שעבודת "לעובדה ולשומרה", קורבנות ומצוות, היא לייחד קוב"ה ושכינתה ומכוח העבודה הזו מתקבצים שאר הניצוצות המפוזרים וחוזרים לקדושה. אם כן מה גדולה היא עבודה זו המייחדת עליונים ותחתונים, קוב"ה ושכינתיה, וגורמת להמשיך ולהוריד שפע רב לכל העולמות. כזכור, אדה"ר ייחד עליונים ותחתונים על ידי הקורבנות, ואומר 'באר מים חיים' (ויקרא צו, ב) שהכהן בעבודת הקורבנות הוא "שושבינה דמטרוניתא"; השליח שעל ידו נגרם הייחוד בין קוב"ה ושכינתיה (דברינו מבוססים על 'שם משמואל' בראשית תרע"ג ד"ה 'הן האדם היה' וד"ה 'והנה ידוע במדרשים' וכן בפרשת תרומה).

⁵⁰ שמות לט, מב.

⁵¹ שמות פרשת ויקהל.

אם כן מלאכת בניית המשכן מתקנת את המציאות החסרה שאחרי החטא, כלומר, מבררת את הניצוצות מהקליפה, ולשם כך כוללת אבות מלאכה הכוללים את כל סוגי המלאכות.

אדם הראשון היה צריך "לעובדה ולשומרה", ורק מכיוון שחטא התגשמו והתרבו המלאכות. אם כן מלאכת בניית המשכן אינה מלאכת "לעובדה ולשומרה".

י. מחלוקת תלמודים במקור איסור מלאכה בשבת

כעת מובנת שיטת הבבלי שהבאנו בהקדמה: חטא אדה"ר (ולאחריו העגל) גרם לערב טוב ברע וממילא יצר צורך לברר טוב מרע, ניצוצות מקליפה. בשבת העולמות עולים למדרגה מתוקנת ולכן אסור לעשות עבודת ברורים, משום שהיא מכניסה קליפה בקדושה וגורמת קלקול גדול.

מלאכת המשכן היא מלאכה שיש בה בירורי ניצוצות מהקליפה, שכן היא מתקנת את חטא אדה"ר והעגל. לכן, בכדי לדעת אלו מלאכות יש בהן בירורי ניצוצות שאסור לעשותם בשבת יש ללמוד מהמשכן.

הבבלי לומד מהמשכן לא רק את אבות המלאכה אלא גם את התולדות, משום שבכדי שמלאכה תיאסר בשבת צריך לוודא שהיא מבררת טוב מרע⁵².

נותר להסביר את השיטות החולקות: רבי יונתן הלומד את ל"ט מלאכות שבת מהמילים "ממלאכה מלאכתו מלאכת" המופיעות ל"ט פעמים בתורה כאשר חכמים הם שביררו והסבירו (ללא קשר למשכן) מה הם האבות והתולדות, והירושלמי הממזג בין שתי השיטות בבבלי, כאשר הגדרת המלאכה מסורה בידי חכמים הקובעים מה הן התולדות, והמשכן חושף את האבות.

הרב קוק מבאר בעין איה⁵³ שבעולם יש קודש וחול, אולם כאשר כולם מכוונים ומתקבצים יחד למרכז אחד רם ותכליתי החיים כולם הם קודש קודשים. כלומר, כשהחול מכוון לקודש והקודש מופיע בחול הוא עולה ונעשה קודש קודשים, ובשבת לא רק נקודת הקודש עולה, לא רק עבודת המשכן נאסרת, אלא אף כל ענייני הטבע והעשייה - "לא רק המרכז יתעלה כי אם כל הענפים כולם", כל צדדי החיים מתקדשים בשבת. הלומד את המלאכות מן המשכן מעלה בשבת רק את נקודת הקודש. אחדות המלאכות שנעשו לתיקון עולם הן בלבד עולות ומתקדשות, אולם שאר צדדי החול עדיין רחוקים מן

⁵² כך מסביר הרב קוק בעין איה שבת ד, ד.

⁵³ שבת ד, ה עיי"ש.

השבת. לעומת זאת הלומד מ"מלאכה" סובר שכל צדדי החיים מתעלים בשבת, וגם צדדי החול המכוונים לקודש, שייכים לאותה שביתה עליונה.

הירושלמי מסמיך את אבות המלאכה למשכן מכיוון שהמשכן הוא תיקון חטא אדם הראשון והעגל, והמלאכות שנעשו לבניינו הן מלאכות שמתקנות עולם. בשבת בה אין בירורים והעולם מתוקן – "מלאכתך עשויה" – לא עושים מלאכה, ולכן חכמים חיפשו את אבות המלאכה במשכן. אולם מנגד, חכמים הם אלו שהגדירו מהי מלאכה שכן בשבת עולה לא רק נקודת הקודש, בחינת המשכן, אלא כל צדדי החיים עולים למעלה, כולם מהווים חלק מתיקון העולם. כל העשייה והחומריות ה"חולית" עולים ומתעלים בשבת לעולם בו אין עשייה ומלאכה, והכל מתוקן⁵⁴.

הירושלמי מבין שכל המלאכות הקיימות כולן הן בבחינת תיקון עולם והבאתו לשלימותו וכולן שייכות לעניין עבודת הבירורים, ואילו הבבלי סובר שלא כל צדדי החיים קשורים לתיקון עולם, אלא רק אלו הקשורים לנקודת הקודש – המשכן.

יא. מעלת השבת

כפי שראינו, 'שם משמואל' אומר שבעבודת "לעבדה ולשומרה" היה כוחו של אדה"ר יפה להמשיך אליו לגן עדן את כל חלקי הקדושה מכל העולם.

עוד ראינו בדבריו, שהקורבנות הדוחים שבת הם קורבנות המעוררים רצון בעליונים לקבל הנברר, והם הגורמים לכל הניצוצות להדבק בקדושה.

אגלי טל⁵⁵ אומר, שלפי שיטת רש"י ורמב"ם יש מחלוקת תלמודים האם לומדים איסורי מלאכה גם מהקורבנות; הירושלמי למד מהקורבנות ואילו הבבלי לא למד מהם. המחלוקת היא האם למדים מהמלאכות שעושים בשביל הקורבנות (ולא מהקרבת הקורבנות עצמה, המותרת בשבת). למשל: האם אפשר ללמוד על מלאכת הוצאה מנשיאת המנחות? האם אפשר ללמוד זורע קוצר וכדו' מהמנחות? האם סוחט הוי אב או תולדה, שלירושלמי הוי אב עם דש מכיון שהיתה סחיטה בנסכי התמיד, ולעומת זאת לבבלי סוחט הוי תולדה דדש מכיוון שלא למדים מהקורבנות?

⁵⁴ יש לחדד שלרבי יונתן אין קשר בין שבת למשכן ואם כן המלאכות לאו דווקא קשורות לתיקון חטא אדה"ר, ואילו לירושלמי לכאורה יש קשר בין המלאכות לתיקון חטא אדה"ר שקישר בין אבות המלאכה למשכן.

⁵⁵ פתיחה ס"ק טו, כג.

אולי אפשר להעז ולומר שמסתתרת כאן מחלוקת עמוקה יותר במעלת השבת. **הבבלי** סובר **שהשבת היא כמדרגת גן עדן** בו לא היו מלאכות המשכן. ואילו "לעובדה ולשומרה" (שהם הקורבנות הדוחים שבת), מותר בשבת, כיוון שזו עבודה שהיתה בגן עדן.

לעומת זאת **הירושלמי** סובר **שבשבת יש בחינה גבוהה אף מגן עדן** ואף על פי שהקורבנות הן בבחינת "לעובדה ולשומרה", מכל מקום המלאכות הכרוכות בהן אסורות בשבת, כיוון שיש לה בחינות גבוהות מגן עדן והיא מעין עולם הבא⁵⁶.

רבי יונתן אמנם סובר שאין קשר כלל בין שבת למשכן אבל נראה שלשיטתו שבת היא מעל עניין המלאכה ומעל גן עדן ולכן אין להשוות אותה אפילו לקרבנות.

יב. תורת ארץ ישראל ותורת בבל

ממחלוקת זאת אפשר לראות את ההבדל בין תורת ארץ ישראל לתורת בבל; תורת בבל מסתגרת בד' אמות של הלכה מבלי להתעסק בעולם הגשמי ותיקונו. אין מדינה ואין צבא, יש בית מדרש. בתורת ארץ ישראל הקודש מופיע בחול ומכיוון שכך החול מתעלה יחד איתו. זה ההבדל בין קודש לקודש הקודשים: הקודש נפרד מהחול ועומד לעצמו ואילו קודש הקודשים מופיע ומתגלה בטבע. לכן הבבלי אומר ששבת מנותקת מהחומר והארץ ורק נקודת הקודש, מלאכת המשכן, אסורה בשבת. לעומת זאת הירושלמי (וכן רבי יונתן שהוא תנא א"י) מבין ששבת היא קדושה עליונה יותר ומכיוון שכך היא לא מנותקת מהחיים אלא מופיעה בהם, ולכן מלאכות שבת הן לאו דווקא מלאכות המשכן אלא כל מלאכות העולם.

הרב קוק מבאר הבדל בין תורת בבל לתורת ארץ ישראל⁵⁷:

"לא רק האגדה לבדה תואר מאור הרעיון הבהיר של תורת ארץ ישראל, כי אם גם ההלכה. יסודות הסברות, נתוח הפסקים, שרשי השיטות ומובנן הכללי הנעוץ בעמקי החיים הרוחניים והמעשיים. **ולא רק התורה במובנה הלמודי, המצוי בד' אמות של הלכה, כי אם הארת החיים כולם, הכל תלוי בעושר הרעיון. מעומק התחיה הרוחנית, המוכנת לתורת ארץ ישראל, הגבולים וקירות הברזל שבין ענין לענין, בין מקצע למקצע, ילכו ויקטנו. העולם הרוחני כולו יהיה מוסקר באויר**

⁵⁶ וא"ת, אם לשבת יש בחינות גבוהות מגן עדן, ולכן למדים מלאכות שבת אפילו מקורבנות, היה לאסור אף את הקורבנות בשבת? נראה שמכיוון שאנו בעולם הזה, במציאות שאיננה שלימה הקורבנות עצמם מותרים בשבת, שאי אפשר להתכחש לכך שאיננו בעולם הבא והעולם חסר. קורבנות אלו מייחדים קוב"ה ושכינתיה ומעוררים רצון לקבל את הנבררים בימי החול ולכן הם מותרים בשבת. רק בעוה"ב שלא יהיו כלל ניצוצות מפוזרים ולא יהיה צורך לייחד קוב"ה ושכינתיה לא תהיה מלאכת "לעבדה ולשומרה" ולא יהיה קורבנות.

⁵⁷ אורות התורה יג, ד.

חיי נשמות של ארץ חיים בסקירה אחת. הוד החיים לחמדת הרזים, בדק הפלפול, והתעודדות התחיה של כנסת ישראל על אדמת הקודש, ברור הלכות והתרחבות החזיון והשירה, חפץ השקידה המצוינת וחשק ההתפתחות הגופנית, כל אלה וכיוצא בהם, שבחוץ לארץ. ובנוהג שבעולם לפני ימי התחיה העומדים אחר כתלנו, היו נדונים כרחוקים זה מזה וסותרים זה את זה, הנם עומדים לנו עתה להיות מאוגדים בחוברת של קשר ואגודת אמת, וכל אחד מסייע את חברו, להרחבתו והעמקתו, להתפשטותו ושכלולו".

אפשר לחדד יותר את ההבחנה בין הבבלי לירושלמי בשאלה האם שבת מנותקת מימי החול ומהווה מנוחה או שמא היא מעלה את כל ימי השבוע איתה ומרוממת אותם. הבבלי סובר שה"בחוץ" מייגע ומרחיק ויום שבת הוא מנוחה מ"עולם הזה"; יום של מרגוע, אך כזה שאיננו קשור לימי החול, ואף מתנתק ומתרומם מהם. לעומתו הירושלמי סובר ששבת איננה רק יום מנוחה, אלא יום של רוממות החול וחיבורו לקודש. שבת יוצקת תוכן לכל ימי החול, וגם הם מתרוממים יחד עם הקודש.